

विवाह संस्कार प्रकृया र परिवर्तन : संखुवासभाको किडरिङ
(खराङ) गा.वि.स.को याखा जनजातिको वैवाहिक प्रकृयाको
एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
समाजशास्त्र विषयमा स्नाकोत्तर उपाधिको आंशिक
आवश्यकताको परिपूर्तिको निमित्त प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तोता

कृष्णकुमारी याखा

क्याम्पस क्रमाङ्क : १९५/२०६७

परीक्षा क्रमाङ्क : २८२९६७/२८२४३१

त्रि.वि.वि. रजिष्ट्रेशन नं : ६-२-३-१४३९-२००६

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं, नेपाल

२०७२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रम अनुसार स्नाकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको निमित्त मेरो निर्देशनमा कृष्णकुमारी याखाले विवाह संस्कार प्रकृया र परिवर्तन, संखुवासभाको किडरिङ खराङ गा.वि.स.को याखा जनजातिको वैवाहिक प्रकृयाको एक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र तयार गरेको प्रमाणित गर्दै शोध पत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनको लागि शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३

हस्ताक्षर

.....

स.प्रा.डा. सुरेन्द्र मिश्र

(शोध निर्देशक)

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय क्याम्पस

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
सामाजिकशास्त्र संकाय
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
विश्वविद्यालय क्याम्पस
कीर्तिपूर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा निर्धारित पाठ्यक्रमअनुसार स्नाकोत्तर उपाधिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अर्न्तगत समाजशास्त्र केन्द्रीय विभागको छात्रा कृष्ण कुमारी याखाद्वारा गरिएको विवाह संस्कार प्रकृया र परिवर्तन : संखुवा सभाको किडरिङ (खराङ) गा.वि.स.को याखा जनजातिको वैवाहिक प्रकृयाको एक अध्ययन विषयक शोधपत्र उपाधि प्राप्तिका लागि उपयुक्त भएकोले मूल्याङ्कन समितिद्वारा स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिती

स.प्रा.डा.सुरेन्द्र मिश्र

(शोध निर्देशक)

.....

प्रा.डा. तुल्सीराम पाण्डे

(विभागीय प्रमुख)

.....

स.प्रा. डा.टिकाराम गौतम

(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति : २०७३/०१/

कृतज्ञताज्ञापन

सर्वप्रथमत् म हृदयदेखि आभार र कृतज्ञ व्यक्त गर्ने क्रममा मेरो आदरणीय गुरु सुरेन्द्र मिश्रप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । जसले आफ्नो कार्यव्यास्तता र अमूल्य समयका बावजुद पनि मलाई यस शोधपत्र तयार गर्न आवश्यक सल्लाह, सुझाव र निर्देशन गर्ने महत्वपूर्ण कार्य सहजताका साथ गर्न सहयोग गर्नुभयो । जुन कार्य सहरानीय र महत्वपूर्ण छ । यो शोधकार्यको पूर्ण अवस्था सम्म आइपुग्न उहाँको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ, उहाँको सल्लाह र निर्देशन बिना शोधकार्य पूर्ण गर्न असम्भव हुने थियो । त्यसैले यस शोधकार्य तयार गर्न पूर्ण सहयोग गर्नु भएकोमा म हृदयदेखि नै कृतज्ञता प्रकट गर्न चाहन्छु ।

त्यसैगरी मेरो परिवारमा मलाई सधैं पढ्न प्रेरणा दिनुहुने मेरी आमा शुभलक्ष्मी राई र बाबा पतिवहादुर याखा जसले शिक्षाको सुनौलो उज्यालोबाट बञ्चित भएर पनि मलाई शिक्षाको महत्व र शिक्षा प्राप्त गर्न प्रेरणा, हौसला, मेहनत र आर्थिक सहयोग गरिरहनुभयो । उहाँहरूप्रति म सधैं ऋणी र कृतज्ञ छु । साथै मेरो अध्ययनमा सधैं सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने मेरो दिदी सुस्मिता र भाई विकासप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । त्यसैगरी अध्ययनका क्रममा अध्ययन क्षेत्रको सम्पूर्ण महिला र पुरुष महानुभावहरू जसले कार्य व्यस्तताका बावजुद पनि मलाई समय दिई मेरो प्रश्नहरूलाई स्वागत गरी सहजतापूर्ण जवाफ र उत्तर दिनुहुने सम्पूर्ण महानुभावमा हार्दिक कृतज्ञता आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा हौसला र सल्लाह प्रदान गर्ने मेरो आत्मीय साथी हेमु खड्का, ईशा प्रधान र अनप्रति कृतज्ञता जनाउदछु । साथै शोधपत्रलाई पूर्णरूप दिन अन्तिम तयारीमा सहयोग गरी कम्प्यूटर टाईपिङ्ग गरिदिनु हुने दिदी श्री कमलकेशरी श्रेष्ठलाई हृदयदेखि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति : २०७३

कृष्णकुमारी याखा
समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपूर, काठमाडौं

विषय सूची

अध्याय - एक

परिचय

१.१	अध्ययनको भूमिका	१
१.२	समस्याको कथन	५
१.३	अध्ययनको उद्देश्यहरु	७
१.४	अध्ययनको औचित्य	८
१.५	अध्ययनको संगठन	८

अध्याय - दुई

	पूर्वसाहित्य पूनरावलोकन	१०
--	-------------------------	----

अध्याय - तीन

अनुसन्धान पद्धति

३.१	अध्ययनको क्षेत्रको छनोट	१७
३.२	अनुसन्धानको ढाँचा	१८
३.३	नमूना छनोट	१९
३.४	तथ्याङ्कको स्रोत	२०
३.५	तथ्याङ्क संकलनका प्रकृति र विधि	२०
	३.५.१ सहभागी अवलोकन	२०
	३.५.२ असंरचित अन्तरवार्ता	२१
	३.५.३ संरचित प्रश्नावली	२१
३.६	तथ्याङ्कको विश्लेषण	२१
३.७	अध्ययनका सीमाहरु	२२

अध्याय - चार

याखा जनजातिको विवाह सस्कार र प्रकृया र परिवर्तन

४.१	अध्ययन क्षेत्रमा रहेका याखा जनजाति र तिनीहरुको प्रजाति	२३
	४.१.१ चैनपुर किडरिड (खराङ्ग) का याखा जनजातिहरु	२३
	४.१.२ जातिय थर/उपथर	२५

४.२	घरधुरीहरु	२८
४.३	वंशज	३१
४.४	ऐतिहासिकताका आधारमा याखा जनजातिको विवाह प्रकृया	३२
४.५	विवाहको सामान्य प्रकारहरु	३६
४.५.१	मागी विवाह	३६
४.५.२	प्रेम विवाह (चोरी विवाह)	४०
४.५.३	जारी विवाह	४१
४.५.४	दुई दशक अगाडिको विवाह र वर्तमान अवस्थाको परिवर्तन	४३
४.६	विवाह संस्कारका प्रकृयागत कार्यलाई परिवर्तन गर्ने मुख्य तत्वहरु	४४
४.६.१	आर्थिक तत्वहरु	४४
४.६.२	कानुनी पक्ष वा तत्वहरु	४५
४.६.३	बसाईसराई र अन्य जात/जातिबीचको सामाजिकीकरण	४६
४.६.४	शिक्षा/जनचेतना	४६
४.६.५	सुचना सञ्चार र यातायात	४७
४.७	विवाह प्रकृत्यामा परिवर्तन	४७
४.७.१	बेहुला र बेहुली हुने उमेर	४७
४.७.२	बेहुली वा केटी खोज्ने कार्यमा परिवर्तन	४८
४.७.३	रीति र संस्कृतिमा परिवर्तन	४९
४.७.४	विवाहको उपभोग्य सामग्री/वस्तुको प्रयोगमा परिवर्तन	५३
४.७.५	विवाह गर्ने विशेष समय र अवस्थामा परिवर्तन	५६

अध्याय - पाँच

सारांश र निष्कर्ष

५.१	सारांश	५७
५.२	निष्कर्ष	५८

सन्दर्भग्रन्थ सूची

अनुसूची

परिशिष्ट

तालिकाको सूची

तालिका नं.	तालिकाको नाम	पृष्ठ
१	उत्तरदाताको विवरण	१९
२	याखा जनजातिको थर/उपथर	२५
३	जारी रकम	४२
४	विवाह प्रकृयाको दुई दशक अगाडि र वर्तमान अवस्थाको परिवर्तन	४३
५	वर्तमान विवाह प्रकृया	४४
६	आर्थिक तत्वहरु	४५
७	खराङ्गको किडरिङ्ग गाउँको बढी प्रचलन रहेको बेहुली ल्याउने	४९
८	रीति र संस्कृतिमा परिवर्तन	५०
९	सुनौली/रुपौलीमा निश्चित रकमको माग गर्ने	५१
१०	सुनौली/रुपौलीका रुपमा सून माग्ने वा सुन प्रयोग	५१
११	दुई दशक अधिको विवाहको उपभोग्य सामग्री	५३
१२	वर्तमान अवस्थाको विवाहको उपभोग्य सामग्री	५४